

SÖRMLANDS- LÅTEN

Nr 2 2018

50 år!

Medlemstidning för Södermanlands Spelmansförbund

Sörmlandslåten

Medlemstidning för **Södermanlands Spelmansförbund**

c/o Ulf Lundgren

Kyrkogårdsvägen 4, 152 40 Södertälje

pg: 12 24 74-0

org.nr. 818500-9233

Medlemstidningen Sörmlandslåten

Ansvarig utgivare:

Adela Björn

Redaktionskommitté:

Birgitta Stenberg (sormlandslaten@sormlandsspel.se)

Ulf Lundgren (sormlandslaten@sormlandsspel.se), Kerstin Lanbeck Vallén

(sormlandslaten@sormlandsspel.se)

Styrelse:

Ordförande: vakant

Vice ordförande Adela Björn

Sekreterare Christina Frohm

Kassör Ann-Mari Wadman

Ledamöter Ulf Lundgren, Torbjörn Rydberg, Klara Holstad

Suppleanter Anna-Karin Karlsson och Lars Wennerholm

Revisorer Annelie Sandell och Ingmarie Rapp

Revisorssuppleant Christer Odén

Framsidan: Sörmlandslåten 50 år

Bidrag till kommande nummer av tidningen vill vi ha som word-fil eller text-fil till
sormlandslaten@sormlandsspel.se. (Kontakta redaktionen om du vill skicka fysiskt material.)

Använd om möjligt Times New Roman, stl 11 med 1,5 i radavstånd. Bifoga gärna bilder (i jpeg-format som separata filer), det lättar upp och gör det enklare att läsa tidningen. Vi förbehåller oss rätten att redigera insända bidrag, samt i förekommande fall sortera och prioritera bland insända bidrag.

Annonser om evenemang skickas till Bengt Pernholm bengt@pernholm.se som lägger upp dem på
www.sormlandsspel.se där all aktuell information återfinns.

Foto: Peter Bothén

Ordförande har Ordet— och tackar för sig

En ordförande är organisationens officiella ansikte utåt, men den främsta uppgiften är att ha överblick över organisationens verksamhet och leda arbetet i styrelsen. *Vad ska göras? När ska det göras? Vem ska göra det?* Helst ska också ordförande leda organisationen så att medlemmarna känner sig nöjda och gärna vill vara en del av den och delta i de verksamheter som arrangeras.

Jag har haft förmånen att få förtroen-

det att leda Södermanlands spelmansförbund i drygt två år. Det har varit helt fantastiskt tack vare övriga medlemmar i styrelsen, där alla glatt åtagit sig att göra det vi bestämt skall genomföras.

Jag har verkligen glatt mig åt uppgiften i förbundets styrelse, men ibland ingriper livet och sätter krokben för oss och fäller oss till marken. Tyvärr har jag hamnat i den situationen vilket gör att jag tappat orken och den nödvändiga överblicken över förbun-

dets verksamhet. Därför har jag på dagens styrelsemöte (23/9) avgått som ordförande och lämnat styrelsen.

Detta blir min sista ordföranderuta och jag vill passa på att tacka styrelsen för ett roligt och stimulerande samarbete! Jag vill också tacka er medlemmar som visat mig uppskattning för min insats som ordförande!

Senaste nytt om arkivet

Sedan hösten 2017 har vårt originalarkiv varit nerpackat och stått i en källare i Flens kommunhus. 26 september i år var det äntligen dags för flytt till Föreningsarkivet i Nyköping där det kommer att deponeras (fortfarande i vår ägo!). Drygt en vecka efter flytten var allt upppackat och stod på hyllor i arkivet i Nyköping. Nu ska arkivförteckningen uppdateras och snart kan vi återuppta arbetet med digitalisering. Våra ljud- och videoband har lämnats till Visarkivet där de kommer att förvaras i en lämplig miljö. Alla banden är digitaliserade och lyssningskopior finns i Malmköping. Mer information kommer!

SSF arkiv i Nyköping

Foto Monica Fällgren

Vill du lämna något till **arkivet**? Skicka ett mail till lanbeckvallen@gmail.com

Ett lyckat försök – Sörmlandslåten fyller 50 år!

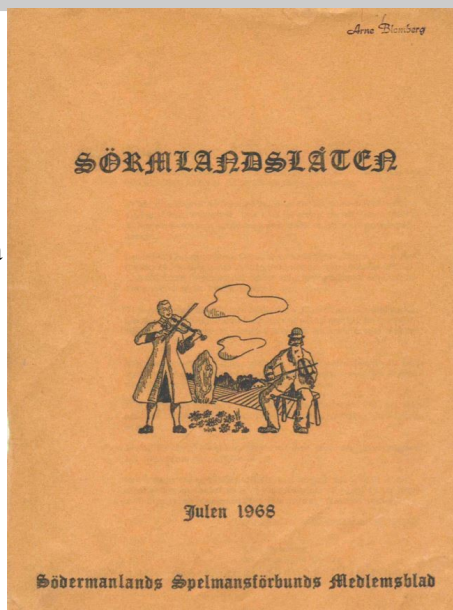
Året var 1968 och Arne Blomberg var ny ordförande i Södermanlands spelmansförbund. Vi är många som har hört Arne berätta om när Gustaf Wetter uppmanade honom att skicka en julkhälsning till medlemmarna. Julhälsningen blev en hel tidning som fick namnet Sörmlandslåten. Jag citerar ur det första numret:

"Ett försök

Södermanlands Spelmansförbund har länge saknat ett medlemsblad och SÖRMLANDSLÅTEN är ett försök att täcka den bristen.

Vi har försiktigtvis undvikit att beteckna det här numret med "nr 1, årgång 1" som brukligt är, utan i stället endast skrivit "Julen 1968". Vi hoppas dock kunna återkomma med bladet en eller ett par gånger årligen."

Och återkommit har man gjort, nu i 50 år. Den första tidningen gjorde Arne själv, genom åren har olika redaktörer och redaktionskommittéer avlöst varandra och under en period gjordes tidningen tillsammans med Sörmländska ungdomsringen. Henry Sjöberg var med i redaktionen i ett tjugotal år och många av hans artiklar om dans, och om dans och musik som en enhet är idag klassiska. Genom åren har många personer bidragit med artiklar, kåserier, recension-

er, teckningar och annat; stort tack till er alla!

De första numren av tidningen hade ganska blandat innehåll men 1970 började man med temanummer.

Först handlade det om olika danstyper med artiklar om både dansen och musiken och med noter på många låtar. De numren är eftersökta än idag på andrahandsmarknaden! Sen kom alla Sörmlands häradar med artiklar om spelmän, dans, seder, låtar mm. Andra teman var visor, instrument, spelmän, upptecknare.

En intention när tidningen startade var "minst en ny låt i varje nummer" och det har i stort sett blivit så, bara enstaka nummer har saknat någon låt och totalt har säkert mer än 900 låtar publicerats! Några låtar har kommit igen flera gånger; rekordet har nog Lantzens julpolska som har varit med 9 ggr! (har vi ingen annan jullåt i Sörmland...)

En annan intention var att det skulle vara en plats för debatt, där medlemmarna kunde komma till tals.

Det har väl inte alltid varit så livaktigt delvis kanske för att tidningen ibland kommer ut så sällan (f.n. 2 nr/år) och det tar tid innan inlägget publiceras och ännu längre tid till man får svar. Men skriv gärna till tidningen, det var länge sedan vi fick något brev att publicera.

Tidningen skulle också ge plats för spelmanslagen att annonsera om sina evenemang; samma sak här, det kan vara svårt när tidningen inte kommer ut så ofta. Numera hittar man oftast evenemang på hemsidan och Facebook eller i separata Ny-

hetsbrev.

En ambition var också att artiklar skulle vara av bestående värde, att tidningen inte skulle åldras, och det har lyckats bra. Många artiklar är lika aktuella idag som när de skrevs. Och så här i efterhand får även reportage från stämmor och träffar, listor över aktiva grupper, annonser och liknande ett annat värde; de visar ju på en del av förbundets historia!

Sörmlandslåten har ofta legat i framkant, tex hade tidningen en ljudbilaga redan 1969 och 2015 publicera-

des en artikel där vi med hjälp av QR-koder kunde lyssna på musik i mobilen samtidigt som vi läste om den.

Men nu som då är tidningens fortlevnad beroende av att någon vill skriva; ständigt återkommer uppmaningar till läsarna att fatta pennan och skriva. Så fundera på vad du kan göra och lämna ditt bidrag så att Sörmlandslåten kan leva länge än!

Plocka gärna fram gamla nummer av Sörmlandslåten och läs. Det är trevligt och lärorikt och varje gång hittar man något nytt. Lästips följer nedan.

Jag avslutar som jag började med att citera tidningens grundare och förste redaktör Arne Blomberg, den här gången från julnumret 1969:

Sörmlandslåten - vår tidning - överlåter jag åt läsarens bedömning. Det må här räcka att tala om att den, trots dåliga spådomar, fortfarande lever, är av många omtalad, av många kanske avskydd samt av många efterfrågad. /...../

Med allas hjälp bör tidningen kunna leva ett gott tag till.

Några frågor till Arne Blomberg, Sörmlandslåten's förste redaktör /

Kerstin Lanbeck Vallén

Kerstin: Nu är det 50 år sedan du satte ihop det första numret av Sörmlandslåten. Vad är din spontana kommentar till det?

Arne: Ja, tänk vad tiden går...

K: Ja förstås, dum fråga kanske, vidare till nästa:

K: När du ser tillbaka på Sörmlandslåten under de här åren, är det något du vill framhålla som blev speciellt bra?

A: Intentionen att innehållet ska vara läsbart även efter flera år. Inga reportage från resor o stämmor. Idag passar sånt bättre på FB.

Temanumren var praktiska för redaktörerna.

K: Nu måste jag kommentera: reportage i Sörmlandslåten blir ju arkiverade och en del reportage från stämmor och annat kan bli intressanta igen efter lång tid. Det känns som det som skrivs på FB försvinner efter ett tag men jag vet inte egentligen. Kanske kan man spara även det som finns på FB? Och beträffande temanumren, ifall syftet var att det var bekvämt för Red. så säger jag bara: Tur

för oss läsare! Vidare till nästa fråga.

K: Och är det något som blev mindre bra?

A: Det finns tider då innehållet varit magert, svag fantasi i red. gruppen, inget grävande i arkivet.

K: Red. skriver ju inte allt själv och det är inte alltid lätt att hitta någon som har tid och ork att engagera sig. Under alla år har uppmaningar att lämna material till tidningen kommit med ojämna mellanrum.

Så återigen till alla läsare: gräv, skriv och lämna material till sormlandslaten@sormlandsspel.se !

K: Till sist, vad är dina tankar om Sörmlandslåten i framtiden?

A: Den borde väl digitaliseras men FB har tagit över intresset. Vi har mängder av arkivmaterial som borde bli läsbara artiklar i multimediaformat.

Kräver eftertanke att finna rätt format...

K: Tack för att du tog dig tid! Och

som vanligt har du gett oss lite att fundera på.

Vad säger ni som läser det här, i vilken form vill ni ha Sörmlandslåten i framtiden? Hör av er med synpunkter!

Sörmlandslåten på hemsidan

Saknar du gamla nummer av Sörmlandslåten? Ingen fara, de finns på hemsidan där vi lägger ut dem med något års fördröjning. Under <http://sormlandsspel.se/sormlandslaten-2-2/> hittar du dem tillsammans med en innehållsförteckning över alla gamla nummer. Så nu kan du läsa det allra första numret från 1968, alla temanummer och mycket mycket mer.

Några lästips:

Julen 1968: Sörmlandslåten's första nummer som bla handlar om Anders Gustaf Andersson från Mörkö som då skulle fylla 100 år.

Temanummer t.ex.: Om inspelning och uppteckningsarbete nr 3-1970, Bröllop nr 2-1971, Engelska nr 1-1975, Säckpipa nr 1-1982

Om Gustaf Wetter nr 1-1977

Om Gustaf Wetterstugan nr 2-1981, nr 2-1998, nr 4-2010

Om August Widmark och sfärernas harmoni - Spekulationer kring ett musikaliskt universalsystem: nr 1-1989

Jubileumsartiklar om Sörmlandslåten: nr 2-1993, nr 4-2008

Jubileumsartiklar om Spelmansförbundet: nr 2 1995, nr 1-2000, nr 2-2015

Henry Sjöberg om sällskapsdans under 400 år: nr 3-1996 tom nr 3-1997

Digital artikel "Bakblåsare och sekunderare": nr 1-2015

Bo Gabrielsson 1935-2018

Södermanlands spelmansförbunds tidigare ordförande Bo Gabrielsson har avlidit. Han föddes i Medelpad 1935 och började spela munspel vid 8 års ålder. 1998 fick han Zorns silvermärke "*För medryckande och nyanserat spel av jämtlåtar på munspel*" och blev därmed riksspelman. Bo Gabrielsson var initiativtagare till munspelsföreningen Harmonika. Tillsammans med två andra riksspelmän på munspel, John-Erik Hammarberg och Gunnar Nordlinder, spelade han i gruppen Munväder. En CD med samma namn gav gruppen ut. Han var också Södermanlands spelmansförbunds ordförande åren 2008-2011. Spelmansstämman i Viala i Vingåker var han en av drivkrafterna bakom. Bo Gabrielsson blev 82 år. Förbundet tog farväl av Bo vid begravningen 13 september.

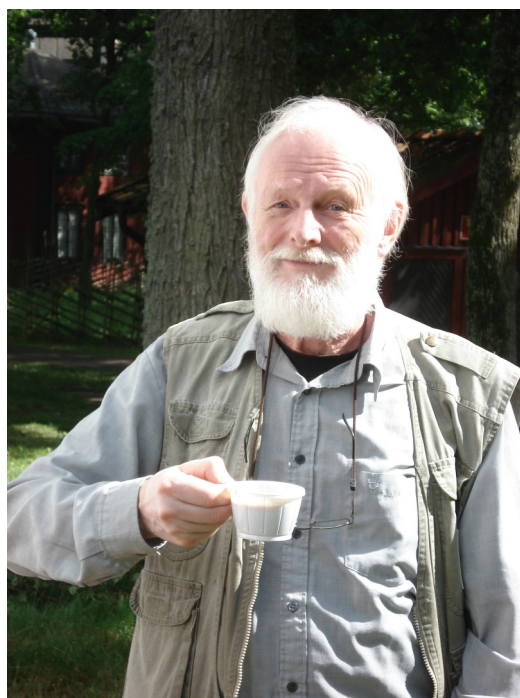

Foto: Arne Blomberg

Att levandegöra en försvunnen musik- och dans-tradition – går det?

Bert Persson

Under de senaste åren har handskrivna notböcker, som även kommit att kallas spelmansböcker, hamnat i fokus. Det finns sådana böcker från 1600-talets andra hälft, 1700-talet och 1800-talet, alltså böcker som sträcker sig över 250 år. Magnus Gustafsson har i sin avhandling *Polskans historia* visat på att melodierna i dessa böcker är spridda över stora delar av landet, med paralleller även utanför Sveriges gränser. Det är inte heller en unik repertoar för svensk "allmoge". Det vanligaste är att melodierna är nedtecknade och i många fall med en benämning, däremot inga noteringar om tempo eller utförandepraxis. Vad det gäller dansen till dessa melodier sägs ingenting, i de allra flesta fall.

Hur ska vi förhålla oss till denna mängd av låtar? Hur ska de spelas? vad ska vi dansa till dem? Vad säger vi att vi spelar och dansar? När det gäller att spela melodierna så ger ju noterna en viss vägledning, notskriften har inte förändrats under de senaste århundradena. Tyvärr är ju en notbild just bara en notbild, den säger oftast ingenting om utförandepraxis och tempo. Det enda vi har att tillgå är de kunskaper vi redan har och det vi kan göra är att testa de kunskaperna på notbilden. Många låtar spelas utifrån de idéer vi har idag om vad det är för musik, men har den alltid låtit så? Hur mycket styr vår föreställning om vad vi har idag som passar att dansa till musiken? Har det funnits dans som vi inte känner till som har dansats till musiken?

När det gäller dans i folkliga miljöer har vi betydligt färre källor. I äldre källor som bilder, reseskildringar,

dagböcker, tillfällighetsdikter, och folklivsskildringar kan vi se och läsa skildringar av danstillfällen som ger oss en bild av stämningarna under en danskväll. Kända 1800-tals folklivsskildrare är Gustaf Ericsson och Nils Månsson Mandelgren. Ericsson var en klensmed som vandrade runt i norra Södermanland och tecknade upp allt han kom över vad det gäller folklivet. Han har också beskrivit dansen, dessvärre är dessa beskrivningar inte så självklara utan de kräver ett stort mått av fantasi för att tolka. Mandelgren var verksam i framförallt Skåne. I hans efterlämnade material finns också dans beskrivet. Även Mandelgrens beskrivningar kräver att man måste tolka dessa och att de kan ge upphov till flera olika tolkningar. Problemet som uppstår när vi ska tolka texter från tidigare sekel är att vi kan enbart tolka dem utifrån det vi redan vet.

Går vi tillbaka till 1700-talet har vi väldigt lite skildringar av dansen i bondstugorna. I litteraturen kan vi möta att det berättas att man dansar och så finns det bilder. De mest kända bilderna är väl Hilleströms interiörer från en bondstuga i Vingåker. Rena dansbeskrivningar från 1700-talet finner vi i tryckta och handskrivna dansböcker. Dessa böcker beskriver tidens populära danser och vänder sig i första hand

till de härskande klasserna, adeln och den alltmer betydelsefulla borgarklassen. Den absolut vanligaste dansformen i dessa dansböcker är *kontradans*. Den enda pardans som beskrivs i dessa böcker är *menuett*.

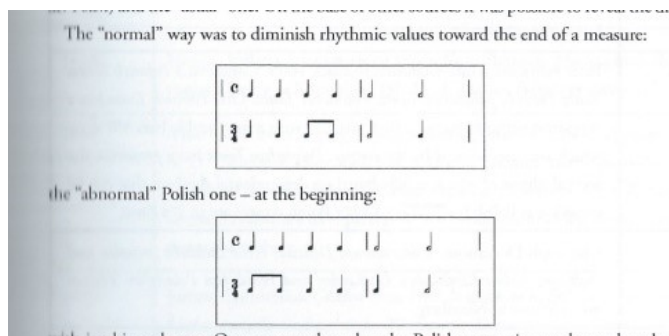
Rena dansbeskrivningar av dans i folklig miljö är en 1900-talsföreteelse och då är det de sista resterna av tidigare generationers dans som tecknas upp. Tittar vi i böckerna med dansuppteckningar så ser vi också att de personer som lämnat uppgifterna är väldigt få. När det gäller polskeuppteckningarna har upptecknarna, i de flesta fall, träffat endast en person.

I danshistorisk litteratur från 1900-talet kan vi hitta beskrivningar av vad som kännetecknade pardansen under 1700-talet. Det som är lite problematiskt är att det ofta saknas källhänvisningar till dessa påståenden. Det innebär att vi idag inte kan hitta tillbaka till primärkällorna.

Detta innebär att vi aldrig kommer att med säkerhet kunna rekonstruera den folkliga pardansen under 1700-talet. Även om vi idag har dansformer som passar att dansa till musiken ur 1700-talets notböcker/spelmansböcker så kan vi inte dra slutsatsen att just så såg dansen ut vid notbokens tillkomst.

Går vi tillbaka till 1700-talets början, så finns också melodier som vi

idag inte har någon dans till. En känd och använd notbok är Hautboisten Gustaf Blidströms notbok. Den vanligaste benämningen på musiken är *Polones*. I Blidströms notbok kan det vara ett musikstycke i 3-takt, men också i 4-takt. Benämningen förekommer också i kombination med andra benämningar, som *Polonese (4/4) – Proportio (3/4) – Sarra (3/4)*, *Polones (4/4) – Serra (3/4)*, *Polones (3/4) – Serra (3/4)*, *Polones (4/4) och Polones (3/4)*. Här ser vi att *Polones* kan antingen spelas som ”solitär” eller tillsammans med en eller två andra melodier. Vad man kan ha dansat till dessa melodier sägs ingenting om i notboken, så hur ska vi förhålla oss till musiken, som är riktigt bra?

Att spela två melodier efter varandra, ofta i olika taktart, var en gång i tiden vanligt i hela Europa. Även musiksviter bestående av tre eller flera musikstycken i olika taktart har också varit högsta mode i hela Europa. I de tvådelade formerna var det inte helt ovanligt att man spelade samma melodi både i jämn- och ojämn taktart. Enligt den tyske teoretikern Valtentin Hausman så var det vanliga sättet i Europa att göra de sista två fjärdedelarna i fyr-takten till åttondelar, medan det ovanliga och polska sättet var att göra de två första till åttondelar (1602). Hur man skulle omvandla fyrtakt till tretakt ansågs vara så välkänt att man inte alltid var tvungen att skriva ut melodin i både fyr- och tretakt.

Idag betraktar vi musiken *Polonaise*

pardans. *Serra* är även det helt okänt som benämning på dans i Sverige. I tidig danslitteratur som innehåller dansbeskrivningar har jag inte heller hittat någon beskrivning på någon dans med det namnet.

Vi kommer aldrig att kunna rekonstruera hur dansandet såg ut till dessa melodier. Det vi kan göra är att skapa något nytt med hjälp av de kunskaper som finns om annan dans i historien och den samtid som notboken representerar. Vi kan också se på de danser som finns upptecknade i Sverige, folkdanser i andra länder, bilder på dansande par och hämta inspiration från olika typer av texter där dans omtalas.

Av andra kända sviter med musik och dans så förefaller det vara så att man börjar i lugnt tempo, för att öka tempot för varje ny del.

Om dessa melodier spelats till pardans med omdansning så är de flesta dansforskare överens om att vid den här tiden så har rotationen skett på plats och inte med förflyttning i rummet, det som vi idag kallar för *Fläckpolskor*. Som jag ser det har vi i Sverige bevarat tre olika ”dialektområden” med fläckpolskor.

Dalarna Dansas till markerad tretakt, omdansning som bygger i första hand på ”försteg” på 1 och 3. Där har vi till och med en dans som har en promenad i jämn taktart och sedan en omdansning på stället med försteg på 1 och 3 (Huppleken i Dala-Floda)

Sydöstra Sverige

”Slängpolskeområdet”.

Musik med jämnare markerad tretakt (polonäsmusik), lugnt gående, svängningar under arm (både med enhands- och tvåhandsfattning) och omdansning som innehåller någon form av dubbelsteg. Båda parter gör samma steg.

Sydvästra Sverige

Västergötland, Dalsland, Bohuslän, Värmland. Musik i snabb tretakt, tydlig 1 och 3 markering. Omdansning som i huvudsak bygger på springsteg ofta med steg i kors bakom, förekommer jämfota hopp. Kan ha olika steg i paret. Förekommer även vändningar under arm, både med enhands- och tvåhandsfattning, sker på plats.

Ser vi på dansformer där man dansar två danser i svit, så är det känt åtminstone sen Renässansen, dessutom sägs det var det typiska för den tidiga polska dansen: *Poliskner tanz/ Polnische tänze*. Andra exempel på det är *Allemande - Tripla, Basse Dance- Tourdion och Pavane – Gaillard*, danser som finns beskrivna i danslitteraturen. Det är danser där paren dansar i procession motsols efter varandra runt i rummet först i långsam, jämn eller ojämn taktart och direkt följt av en snabbare dans i tretakt.

Flera danser i svit är också känt, och finns beskrivna, bl. a. har vi den tidiga Branleformen som inleddes med *Branle Double* som följs av *Branle Simple – Branle Gai*, sedan kan man fortsätta med ytterligare danser som *Branle Coupé – Branle de Bourgoigne – Branle de Haut Barroi m.fl.* På 1600-talet återkommer *Branlen* i ny form: *Les Nouveaux Branles*, som bestod av *Branle simple – Branle gay – Branle à mener de Poictou – Branle*

double de Poitou – Branle de Montirade. Detta är dock inga par-danser där paren rör sig efter varandra i procession, utan ringdanser. Att komponera danssviter är också vanligt under 1700-talet.

Något som blev högsta mode under 1700-talet var att i danserna använda sig av det som kom att kallas *Allemande*. Här gäller det att inte förväxla 1700-talets *Allemande* med den *Allemande* som dansades fram till 1500-talets slut. På 1700-talet innebär *Allemande* olika sätt att svänga under armarna. I Frankrike gav dansmästare du Bois ut en lärobok med allemandefigurer. Det som är intressant är att en av figurerna visar stora likheter med ett moment som ofta avbildas i olika danssituationer som förefaller att vara i mer folkliga miljöer.

Ser vi till de kända, där det finns dansbeskrivningar, danssviterna så ser vi att varje del är en egen dans med en början och ett slut. Detta gäller både de tvådelade och tredelade sviterna. När det gäller den tvådelade sviten så har det sen länge ansetts att den äldsta polska formen bestod av en promenaddel i jämn taktart och en omdansning i snabb tretakt. Exakt vad man grundar den tolkning på har jag inte kunnat finna. Däremot har jag läst detta påstående i många danshistoriska texter. Som jag tidigare nämnt så ger inte noterna några sådana fakta, men det kan mycket väl grunda sig på andra typer av källor där någon skrivit om danstillfällen.

Eftersom dansbeskrivningar saknas från den här tiden av den ”folkliga” dansen, kan vi inte med säkerhet uttala oss om vad och hur ”folket” dansade.

Om vi nu vill blåsa liv i den tidiga ”polskesviten” ser jag att vi har lite olika möjligheter.

När det gäller den tvådelade kan vi välja idén om den polska dansen med först en promenaddel i två- el-

ler tretakt följt av en snabb omdansning i tretakt.

Till omdansningen kan vi då välja springsteg, eller någon av de omdansningar som finns beskrivna i sydvästra Sverige, eller möjligen det som August Fredin säger att de gamla dansade på Gotland ”...*på först fjärdedelen trippades åttondelar...; andra fjärdedelen markerades med högra foten, och under det den tredje fjärdedelen spelades i takten, hoppade man så att säga jämfota hopp med båda benen; samtidigt med detta böjde man knäna mycket mera än i de två första fjärdedelarna i varje takt*”.

Jag menar att detta steg kräver ett snabbare tempo än det vi vanligtvis använder i slängpolskan. En intressant detalj är att steget rytmiseras enligt det mönster Hausman säger att polackerna förändrade fyrtakten till tretakt.

Här kan man då tänka sig att promenaddelen är den längre dansen av de två. Det är intressant att några av de personer som Henry Sjöberg träffade på 1950- och 60-talen berättade att det var promenaddelen som var det viktiga i den slängpolska de dansade, och att de inte alltid hann med omdansningen.

Vi skulle också kunna välja att se båda delarna som likvärdiga danser, där då båda delarna innehåller promenaddel och omdansning.

Den tredelade sviten tänker jag består av tre likvärdiga danser som alla innehåller promenaddel följt av omdansning. I Sverige har vi inga kända ”polskor” i jämn taktart, däremot så fungerar det alldeles utmärkt att dansa kända slängpolskor i tvåtakt, på samma sätt som det i Telemark i Norge går utmärkt att dansa både gangar och springar.

Det vi också kan göra när vi inte har några beskrivningar är att titta på andra moment som var populära i annan typ av dans, t.ex. de allemandefigurer som du Bois beskriver.

Vi kan också titta på de bilder som finns på dansande ”bönder” får att få inspiration till utförandet

Källor:

Blidström Gustaf (1715) *Cantus Secundus. March Book. Sampt Primus På Menuetter och Polska Dantzar. Tobolskj d.10 Martii 1715*. Publicerad i Landtmanson, Samuel (1912) *Menuetter och Polska Dantzar. En fången karolins musikminnen*. Stockholm. Särtryck ur: Svenska landsmål ock svenskt folkliv; 1912

Dahlig-Turek, Ewa (2003) *On the history of the Polska*. Tryckt i *The Polish Dance in Scandinavia and Poland*. Skrifter utgivna av Svenskt Visarkiv 17. Svenskt visarkiv. Stockholm

Dubois (1790) *Principes D'Allemandes*. Paris

Sjöberg, Henry Anteckningar från hans uppteckningsresor i Södermanland 1950- och 1960-tal

Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur (1964) *Svenska Folkdanser, del I*.

Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur (1971) *Svenska Folkdanser del II*

Anders Gustaf Andersson från Mörkö 150 år

Kerstin Lanbeck Vallén

I år skulle Anders Gustaf Andersson från Mörkö ha fyllt 150 år. Söndagen den 26 augusti återuppstod han några timmar vid Idala café och lanthandel där Lästringe Låtar hade ordnat en spelträff till hans minne. Den första delen av programmet ägnades åt låtar och berättelser från Mörkö och vi fick träffa både Anders Gustaf Andersson, gestaltad av Arne Blomberg och Johan August Andersson (Tok-Andersson) gestaltad av Ulf Lundgren. Curt Carlsson från Tumba berättade att hans moster var gift med en bror till Anders Gustaf Andersson (så är han släkt eller inte?). Vi fick

också se och höra flera grupper och enskilda spelmän uppträda med låtar från Mörkö; ibland även illustrerat med dans. Och innan det övergick till en mer traditionell spelmansstämma med inledande allspel avslöjade Arne Blomberg sin och hustrun Carins teori om var de märkliga mörkölåtarna kommer ifrån. Läs mer om Anders Gustaf Andersson och om låtarna i artiklarna nedan! Vill du hellre höra Arne berätta sin teori om låtarnas ursprung så finns det på hemsidan: <http://sormlandsspel.se/2018/09/morkomysteriet/>

Arne Blomberg

Gustaf Andersson, Mörkö – spelman med märkliga låtar

Sörmland är ett modernt landskap, närheten till Stockholm gör att nyheter snabbt anammas, i äldre tider ofta via de många herrgårdarna. Förnyelsen gäller även folkkulturen med spel och dans - nya danser kräver ny musik. I Södermanlands Spelmansförbunds omfattande arkiv kan man följa utvecklingen från sent 1700-tal till en bit in på 1900-talet.

1936 anlätade spelmansförbundet Olof Andersson, Stockholm för att göra en folkmusikinventering i landskapet. Olof Andersson hade just färdigställt utgivningen av det stora verket Svenska Låtar och åtog sig gärna uppdraget. Resultatet blev 1001 upptecknade och

avskrivna låtar – en bild av musiklivet under senare delen av 1800-talet. En spelman sticker dock ut – Gustaf Andersson på Mörkö. En del av hans låtar är helt avvikande från den övriga sörmländska folkmusiken.

Anders Gustaf Andersson föddes 1868 på gården Björkarö i norra delen av ön, son till bonden Anders Gustaf Ersson och Kristina Sofia Andersdotter. När Gustaf var nio år flyttade familjen till Tramesta där fadern blev arrendator (stora delar av Mörkö ägdes av greve Bonde på Hörningsholm och brukades via arrenden).

I granngården Håga fanns den två år äldre pojken Johan August Andersson,

som senare blev organist och skollärare i Dorotea. Gustafs far var musikintresserad – kanske inspirerad av pojken i granngården – och köpte en fiol år Gustaf när han var tio år.

Gustaf lärde sig spela av Jan Petter Jansson – gemenligen kallad Tjädergubben eller gamle Tjädern. Jansson var född 1824 och alltså i 54-årsåldern när Gustaf började spela. Gubbe!

Jansson hade sina låtar efter en klockare Andersson, enligt uppteckningen född på 1700-talet. Sannolikt är det organisten Nils

Andersson, född 1805 i Björkarö, Mörkö. Han var socknens organist i 45 år.

Gustaf var notkunnig, organisten Isacsson hade lärt honom noternas hemligheter, sannolikt hade även grannpojken Johan August

studerat hos Isacsson.

Redan vid tolv års ålder fick Gustaf Andersson – i början tillsammans med en spelkamrat Fredrik Johansson – spela på bröllop och danser och under lång tid var han självskriven som spelman i socknen. Gustaf spelade mest ensam på danserna, Fredrik Johansson var mindre skicklig än Gustaf och som ensam spelman behövde han inte dela med sig av spelpengarna.

Gustaf var enda barnet och när fadern, 45 år gammal, dog i kräfta och vattusot, fick Gustaf, 19 år gammal, överta arrendet 1887. Tillsammans med modern drev han gården tills han 1894 gifte sig med Hulda Charlotta Lundberg, född 1873. Dottern Helfrid föddes senare samma år.

1895 flyttade familjen till den närbelägna gården Ekeby. Där föddes åtta barn och 1911 flyttade familjen till den betydligt större gården Nora, där ytterligare tre barn föddes.

Ensbarnet Gustaf Andersson fick alltså tolv barn med sin maka. Alla barnen var musikaliska och fadern lärde dem spela fiol. Man musicerade flitigt i familjen, men Gustafs roll som spelman på danser och bröllop låg i det förgångna. Kanske var det svårt att kombinera spelmanslivet och slitet som lantbrukare. På senare år hade han dessutom utökat med slakteriverksamhet och för med slaktade djur till Stockholm, en

färd som med häst och vagn tog 7-8 timmar. Vägen gick över Skansundet och målet var Hötorget i Stockholm, där han skulle vara framme klockan 12 på dagen. Resan ansågs av hustrun vara farlig; inte på grund av rövare och vilda djur, utan på grund av att många skjutskarlar kom i dåligt sällskap och blev försupna. Ibland kunde det dock hända att det gick hett till. En man hade blivit ihjälhuggen i Sorunda och för dådet anhölls en misstänkt person. Denne friades dock senare, då Gustaf Andersson sett honom på vägen vid den aktuella tidpunkten och kunde ge honom alibi.

Då Olof Andersson 1936 besökte Gustaf Andersson var spelmannen alltså 68 år gammal. Olof Andersson upptecknade 26 låtar, det var nog vad han hann med. Sannolikt hade Gustaf en betydligt större repertoar med mera ”vanliga” melodier från sin tid som dansspelman. Från en bandad intervju med dottern Helfrid 1968 har ytterligare femton melodier noterats.

Olof Andersson skriver: – Anderssons repertoar är omfångsrik och synnerligen gedigen. De allra flesta av hans polskor tillhörde sextondelstypen – numera i regel jämförelsevis sparsamt förekommande i landskapet. Många av dem ha molltonarter, vilket är anmärkningsvärt, då så gott som all folklig musik i Sörmland har durtonart.

Olof Andersson – kallades OA - har beskrivits som en mycket snabb upptecknare, som noterade melodin medan spelmannen spelade. Sedan spelade OA upp låten för godkännande. Hans uppteckningar ska ses som noteringar av melodin. Den schabloniserade bilden innehöll sällan alla prydnadsfigurer, fraseringar och andra musikaliska element som visar spelsättet. Sonen Albin sa att fadern inte var nöjd med OA:s uppteckningar.

Man kan tro att de tolv musicerande barnen skulle ha fört traditionen vidare, men Gustaf ville inte lära ut de gamla polskorna efter klockare Andersson. Han ansåg att barnen inte

begrep sig på dem. Kanske ville barnen spela dem i det sena 1800-talets snabba tempo, medan fadern ville ha dem i det äldre långsammare tempo.

Det är dessa melodier från ett äldre musikskikt som fångslat spelmän, inte bara i Sörmland utan även på många andra håll i landet. Mörkölåtar har blivit ett känt begrepp tack vare uppteckningarna från 1936.

Makarna Andersson flyttade 1940 till Hölö där Gustaf avled 1943 och maken Hulda Charlotta dog 1946.

Mer om personerna

Anders Gustaf Andersson, född 1868-10-07 i Björkarö, Mörkö, död 1943-12-11 i Hölö.

Gustafs maka Hulda Charlotta Lundberg, född 1873-11-05 i Björkarö, Mörkö, gift 1894-02-25, död 1946-05-16 i Hölö.

Gustafs far Anders Gustaf Ersson, född 1842-08-11 i Gästad, Mörkö, död 1887-09-04.

Gustafs mor Christina Sophia Andersdotter, född 1843-03-19 i Björkarö, Mörkö, gift 1865-09-04, död 1923-01-25.

Tjädersgubben Jan Petter Jansson, född 1824-12-24 i Lövhagen, Mörkö.

Organisten Nils Andersson, född 1805-04-17 i Björkarö, Mörkö, död 1874-11-23 i Sandvik, Mörkö. Församlingens organist 1826-1870.

Organisten och skolläraren Isak Magnus August Isaksson, född 1839-11-29 i Flisby, död 1901-03-13 i Stockholm.

Grannpojken Johan August Andersson, född 1866-03-04 i Håga, Mörkö, död 1902-08-13 i Dorotea.

Mörkömysteriet

Arne och Carin Blomberg

Folkmusiken förändras ständigt både inifrån och utifrån. Sörmlands närhet till Stockholm har gett landskapet otaliga nyheter inom alla områden. Marcus Simmings upplysning om att även drängar ”efter sitt vis” spelade fiol redan 1685 är ett tidigt vittnesmål – det dröjde flera decennier innan fiolen nått Dalarna.

När en spelman flyttar till en ny trakt har han med sig både låtar och spelsätt och de kan fungera som en injektion på det lokala planet. Klockare och organister är speciellt viktiga – de ska ju inte bara svara för musiken i kyrkan, de har även rollen som musiklärare – och de kommer ofta utifrån.

Många sörmländska storspelmän är lärda av klockare och organister. KP Leffler, som samlade låtar i norra Sörmland 1898, säger att ”allt vad traktens infödda spelmän haft att bjuda har varit liksom spridda strålar från en mäktig ljuskälla, den bortgångna storheten klockaren och fiolspelaren Robert Ludvig Kjellborg i Fogdö”. AG Rosenberg hyllar organisten i Floda LE Segerberg. August Widmark var son till organisten i Östra Vingåker osv...

Nils Andersson

På Mörkö är det organisten Nils Andersson (1805-74), som via Jan Peter Jansson (född 1824) och Gustaf Andersson (1868-1943) gett oss en märklig repertoar.

Men varifrån hade Nils Anderson fått melodierna? Han var ju född på Mörkö och hade, enligt kyrkböckerna, bara lämnat ön för några år i Hölö.

I Hölö hade Nils varit elev hos organisten Gustaf Peter Eklund. Kom kanske han fjärran ifrån? Nej, han

var född i Hölö 1795, son till organisten PA Eklund i Hölö...

Ja, det finns många tänkbara förklaringar till Nils Anderssons repertoar. Han kan givetvis varit på utbildning utan att formellt ha flyttat, låtarna kan ha kommit ur någon notsamling eller han kan ha komponerat dem eller kanske fanns repertoaren redan på Mörkö, när han lärde sig spela?

Gustaf Andersson säger att klockare Andersson ska ha varit en ovanligt framstående fiolspelman. Han borde ha lärt sig spela i unga år och haft en duktig lärare. Kanske organisten var hans lärare?

Organisten var Olof Forsell, född 1744-05-05 i Simtuna, Uppland (samma socken som Marcus Simming kom ifrån 100 år tidigare). Han kom till Mörkö 1787. När Nils Andersson var i tioårsåldern och mogen för spel var Forsell en 70-årig gammal man, hade han fortfarande unga elever? Ja, kanske.

Skola på Mörkö redan 1813

Det fanns en riktig skola på Mörkö, redan i början av 1800-talet. Greve Bonde på Hörningsholm inrättade 1813 en skola för allmogens ungdom. Ovanligt framsynt att förstå att utbildning skapar ett bättre samhälle!

Både flickor och pojkar intogs i skolan när de kunde alfabetet. De undervisades i läsning, skrivning, räkning och katekeskunskap. Fyra dagar i veckan, hela året. Ledigt på de stora helgerna och på skördetiden. En riktig skola 1813!

Nils Andersson blev en bildad karl, han måste ha gått i skolan och steget att lära sig spela fiol av den musikaliska läraren var inte stort.

Pehr Collini

Skolläraren hette Pehr Collini och han var nog handplockad för uppgiften. Mörköns präst Anders Frænell, hade en prästkollega Georg Collenius, vars son Petrus/Pehr ansågs lämplig. Så blev det!

Men kunde skolläraren spela?

Ja, helt säkert., det visar sig när han utses till klockare. 1822 dog den gamle organisten Forsell, nästan 78 år gammal. Eric Berg var ny organist men flyttade efter bara några månader till Lästringe.

För att reda upp situationen utsågs Pehr Collini till klockare. Pehr, hans hustru Gustafva Charlotta Fogelgren (prästens äldsta dotter) och barnen Georg Hendric och Maria Elisabeth flyttade till Klockaregården.

Pehr blev inte organist – bara klockare – men fungerade nog som organist till sin tidiga död.

Pehr avled 1826 i tuberkulos, 36 år gammal.

Till ny organist utsågs Nils Andersson.

Nils Andersson hade lärt sig spela orgel hos organisten GP Eklund i Hölö, men fiolspelet hade han nog lärt sig på Mörkö, sannolikt av Pehr Collini!

Pehr Collini från Ovansjö

Pehr Collini föddes 1790-05-06 på Sandbacka i Ovansjö socken. Sandbacka var en gård som låg helt nära kyrkan i Kungsgården, Ovansjö. Tillhörde Åsens by. Byn ligger vid E16 mellan Gävle och Falun. Tillhör idag Sandvikens kommun.

Föräldrar var Adj. Georg Collenius (f. 1749 i Åsens by i Ovansjö) och

Sara Elisa. Stolpe (f. 1760),
dopnamnet var Petrus.

Fadern var prästvigd 1777 och familjen flyttade i början av 1790-talet till Segersta socken i Bollnäs kommun. Han var komminister i Mo (Söderhamns kommun) 1791, Rengsjö (Bollnäs kommun) 1798 och i Torstuna (Enköpings kommun) 1799, där han avled 1810-11-30.

Sonen Petrus (Pehr) var med i familjen till faderns död 1810 och hade kanske melodier från de platser där fadern tjänstgjort. Den första

lärdomen i fiolspel kom väl från fadern som växt upp i Ovansjö.

Sörmländska låtar

Är de kära Mörkölåtarna nu inte sörmländska?

Visst är de det, de har ju spelats i tre generationer på Mörkö innan de försvann in i spelmansförbundets arkiv. Återuppväckta 1968 och spelade både i och utanför Sörmland. Så är det med mängder av andra låtar vi spelar, de har kommit vandrande från andra trakter men blivit sörmlänningar.

Gamla sörmländska låtar med nordliga rötter!

Pehr Collinis hustru och två barn flyttade efter en tid till Stockholm och gick nya öden till mötes.

Läs gärna Bo Fridals berättelse om hur klockarsonen från Mörkö grundlade Bollnäs:

<http://www.fridal.org/Morko/Collini.html>

P.S. från Red. För att kontrollera sin teori bad Arne Tony Wrethling (en av de som vet allra mest om låtar från Gästrikland) titta igenom låtarna som O.A. tecknat upp från Mörkö och se om han hittade några likheter med gästrikelåtar. Svaret blev: "Det finns ingen direkt variant på nån låt men stilen är väldigt lik låtar häromkring.", vilket förstärker det Arne och Carin har kommit fram till om låtarnas ursprung.

En buskspelets älskare

Ulf Lundgren

Foto: Birgitta Stenberg

På frågan vilken typ av spelman Mats Hedblom är, svarar han försynt: - En medelmåtta.

Men det är roligt att spela med andra, fortsätter han. Möten med andra spelmän, det blir inte så pre-

-tentiöst. När det stämmer riktigt bra går det rysningar av välmående genom kroppen. Men det blir alltid som det blir. I buskspelet spelar man ju mest med varandra. Vill några stå bredvid och lyssna går det ju bra. Och får jag någon duktig spelman bredvid mig så höjer jag mig. Men dagens spelmansstämmor blir mer och mer till festivaler med förbokade artister, work-shops och konserter. Buskspelet trängs bort.

-Solospel har inte intresserat mig. Jag är nog en riktig bakblåsare, spelar mest andrastämmor. Det passar mig och min klarinett bäst.

-Favoritlåtarna är polskorna från Mörkö.

Allt började 1945. I Löfstabruk. Mamman spelade fiol. Pappan var kantor. Men någon folkmusik spelades inte. Det blev bara fyra år i Uppland, sen gick flytten ner till Bergshammar utanför Nyköping. I realskolan började Mats att spela klarinett.

Folkdansen kom in i hans liv.

-Det var i 14-15-årsåldern som jag och ett gäng började i Folkdanslaget på Nyköpingshus. Där måste man öva noga och vara flitig. Till uppdansningar-

na var det riktiga uttagningar av de som skulle passa. Som ett fotbollslag. En resa gick till Tyskland.

-Där dansade vi i radio, säger Mats utan att förklara hur det gick till.

Senare flyttade Mats upp till sin mormor i Leksand under ett år. Där blev han medlem i Leksands musikår.

-Och hockeyfrälst förstås, säger Mats stolt. Det håller fortfarande i.

-När pojkarna var små var det ett oherrans liv framför TVn, flikar hustrun in.

Vid giftermål 1967 flyttade Mats till en lägenhet i Nyköping.

-Där gick det inte att spela. Så jag slutade, säger Mats. Jag höll upp flera år. Ända till min bror skulle gifta sig. Pappa ville att jag skulle spela. Så det blev att ta upp klarinetten ur fodralet.

Inträdet i Nyköpingshus Spelmansgille skedde 1984. Då var Spel-Arvid Karlsson fortfarande med men han blev bara kvar ett år efter att Mats börjat i gillet. Evert Lindberg blev ledare. Någon folkdans blev det dock inte mer för Mats.

-Jag kom nästan direkt in i styrelsen och där har jag blivit kvar. Nu är jag ordförande.

1970- och 80-talet var

Mats Hedblom tillsammans med dragspelaren Kurt Nordström från Nyköpingshus spelmansgille 2012.
Foto Ulla Hedblom

Spelmansgilletts storhetstid. Evert var en duktig ledare. Han gjorde program för varje termin, övade laget flitigt. Många spelningar blev det. Regelbundet i kyrkan och under midsommarhelgerna. Och flera resor.

I laget blir det klarinett förstås men ibland tar Mats med gitarren när det behövs extra komp. Spel till folkdansarna är regelbundna uppgifter för laget.

Spelmansgillet håller fortfarande på för fullt. Men antalet medlemmar har minskat. Det kommer inga ungdomar. Jo ett par har det kommit. Men det är väl annat som drar. Ethnorörelsen och världsmusiken lockar väl mer.

-Ett tjugotal spelmän kommer på övningarna. Efter

Everts bortgång har Mats tagit på sig hans roll som spelledare. -Vi saknar en bra spelledare, säger Mats. Men musik saknar vi inte. Vi har c:a 800 låtar inladade digitalt i vårt register.

Den populära spelmansstämman på Nyköpingshus, som startades 1987 tvingades lägga ner för fem år sedan. Man blev av med scenen och taket över borggården. Fast spelträffen vid Tuna församlingshem har i viss mån ersatt stämman. Den är välbesökt varje gång i januari.

Mats har också engagerat sig i hembygdsrörelsen. Framför allt är han fadder i Bygdeband.se och hjälper föreningar i Sörmland att registrera platser och foton i den portalen.

-Spännande att kunna koppla ihop människor och foton, säger Mats. Ibland dyker det upp spelmansbilder och då skickas de till Södermanlands Spelmansförbund.

På vintrarna blir det skridskoåkning. Mats är sedan många år ledare för grupper inom Friluftsförbundet.

Vad vill då Mats då ha mer av inom folkmusikrörelsen?

Jo, mer spelträffar. Spelmän vill träffas och spela. Och fler låtkurser där man får chans att vidareutveckla låtar man redan kan. Och kurser där man lär sig spela låtar som passar bra till buskspel.

-Så låt oss nu spela en stund tillsammans säger Mats till oss.

Och vi spelar gärna med Mats, både på alla de stämmor där vi möts och nu som en fin avslutning på vårt lilla samtal, en aprilkväll 2018

Södermanlands Spelmansförbund och den nya personuppgiftslagen

Den 25 maj 2018 blev den nya europeiska personuppgiftslagen, GDPR, lag i Sverige. Förordningen stärker rättigheterna för den enskilde när det gäller personlig integritet, vilket innebär att medlemmen exempelvis har rätt att se sina personuppgifter, begära ändringar eller att de raderas helt. För att Spelmansförbundet skall kunna bedriva sin verksamhet behandlas personuppgifter för olika ändamål kopplade till verksamheten. Förbundet behandlar personuppgifter för att administrera löpande föreningsaktiviteter (ex spelträffar och medlemsmöten), kommunicera med medlemmarna (tidningen Sörmlandslåten, Nyhetsbrevet mm) samt hantera medlemsrelaterade ekonomiska transaktioner (medlemsavgifter mm). Förbundet hanterar även personuppgifter i samband med försäkring av instrument. Vi använder oss också av uppgifterna för att rapportera till vårt riksförbund SSR.

Vilka rättigheter har du?

Du som är registrerad i förbundet har flera rättigheter som du bör känna till. Du har rätt att få ett registerutdrag avseende förbundets behandling av dina personuppgifter. Förbundet ska vid begäran av registerutdrag förse dig med en kopia av de personuppgifter som är under behandling. Du har rätt att få dina personuppgifter korrigerade om de är felaktiga, ofullständiga eller missvisande och rätt att begränsa behandlingen av personuppgifterna tills de är ändrade.

Du har under vissa omständigheter rätt att bli raderad:

- Om uppgifterna inte längre behövs för de ändamål som de samlades in för.
- Om behandlingen grundar sig på den enskildes samtycke och du återkallar samtycket
- Om behandlingen sker för direktmarknadsföring och du motsätter dig att uppgifterna behandlas
- Om uppgifterna har behandlats olagligt
- Om radering krävs för att uppfylla en rättslig skyldighet

Att utöva rätten att bli raderad innebär i praktiken i de flesta fall ett utträde ur förbundet.

Du har rättigheten att när som helst begära tillgång till och rättelse eller radering av dina personuppgifter, begära begränsning av behandling eller invända mot behandling. För att göra detta så kontaktar du styrelsen.

Styrelsen

Södermanlands Spelmansförbund

Skicka din **e-postadress** till oss, då kan du få Nyhetsbrevet digitalt! Och glöm inte att meddela ändringar; vid varje utskick får vi några mail i retur pga felaktiga e-post-adresser! Skicka adressen till nyhetsbrev@sormlandsspel.se

I nästa nummer av Sörmlandslåten hoppas vi kunna ta med en uppdaterad lista över **sörmländska spelgrupper**. Så skicka nya eller ändrade uppgifter till sormlandslaten@sormlandsspel.se. Listan kommer också att finnas på hemsidan, <http://sormlandsspel.se/grupper/>.

Brudmarsch

92

Spel-Arvid

"Arvids brudmarsch" av Spel-Arvid Karlsson är en låt som Nyköpingshus spelmansgille gärna spelar. Den är skriven 1976 när Spel-Arvid bodde i Trosa

Violin I

Violin II

6

11

19

25

31

2012-04-01 NhSpg

Trosa 1976-01-16